

МАКЕДОНСКО СОНЦЕ

ЕКСКЛУЗИВЕН ФЕЉТОН

ОД АНТИЧКА ДО СОВРЕМЕНА МАКЕДОНСКА ИСТОРИЈА

Подготвила: Жаклина Митевска во соработка со проф. д-р Ванче Стојчев

Основни претпоставки на стратегијата на македонската војска во НОАВ се: карактерот на војната, општите политички и воени цели, односот на силите, просторот, времето, сојузниците итн. Притоа не се запоставувало влијанието на борбените и на воинствените традиции на македонскиот народ на линијата на народноослободителната борба или влијанието на политичката, економската и социјалната состојба во старата држава врз националноослободителните и револуционерните определби на македонските, револуционерните, организационите, борбените и воинствените искуства од претходните бунти и востанија, а особено од Илинденскиот период и искуствата со организирањето на народната власт во Крушевската република имале практична примена во НОАВ, а омразата против постојните големодржавни режими била главен мотив за нивно разурнување и за борба против реформаторските колаборационистички и квислингшки сили. Според тоа, македонскиот народ

три и објекти, со мали тимови да ги обезбеди магистралните комуникации и со повремено офанзивни дејства, со поголем и помал обем, да изведуват операции за разбивање и за уништување на македонските вооружени сили, пред сè, покрупните, поискусните и позначајните формации и да ги пацифизира најсилните востанички жаришта.

Од друга страна, пак, врз основа на воената доктрина и стратегија на окупаторот, раководството на НОД на македонскиот народ го повикало на востание, а политичките и военостратегиските цели биле јасно дефинирани и декларирани во содржините: национално ослободување на македонскиот народ во сите окупирани делови на етничка Македонија; обединување на сите делови и создавање единствена македонска држава и војска; решавање на националното прашање врз база на рамноправност и самоопределба. Наведените одредници аргументирани се содржани во Прогласот на ПК КПЈ за Македонија од 15.2.1943 г., каде се истакнува: "Создавајте ја својата македонска народноослободител-

кламирана пред цел свет полна национална слобода на македонскиот народ во првата слободна македонска држава", и дека "прв пат по Самуил македонскиот народ создава своја сопствена национална држава". Задоволствата со донесените одлуки на АСНОМ, политичкото и военото раководство јавно ги манифестираше и ги упатувало до целиот македонски народ. ЦК на КПМ во својот проглас од 4.8.1944 г. изјавил дека "македонскиот народ во тригодишната војна оствари национално единство, создаде своја војска" и "ги удри темелите на Федерална Македонија", како и тоа дека "со учество на целокупниот македонски народ во борбата против фашистичките окупатори во Југославија, во Бугарија и во Грција ќе оствари и обединување на сите краишта на Македонија, разделена од страна на балканските империјалисти, особено кога големите сили, Англија, Советскиот Сојуз и САД, со Атлантската повелба и Договорот во Техеран му го гарантирале правото на самоопределување, стекнато со борбата против германските окупатори и нивните слуги". На

АСНОМ ЗА СЛОБОДНА ДРЖАВА

свесно се кренал во НОАВ против окупаторот, но и против постојните големодржавни режими кои владееле со Македонија. Стратегијата на вооружената борба била определена и од воената доктрина и стратегија на окупаторите, базирана на нивните воени цели, кои сакале да ги постигнат во Македонија. Окупаторското команднување имало цел да одржи мир во нашата земја, да ја покори и да овозможи ограбување на нејзините богатства и искористување на работните сили за окупаторските воени потреби, да си обезбедат сигурно и непречено комуницирање по сообраќајните системи и одржување на врските со своите армиски групации на Медитеранот и во Северна Африка, и подоцна да организираат одбрана на македонскиот фронт и извлекување на своите армиски групи од Грција. За постигнување на своите цели окупаторот создал окупациони системи, составени од воена, полициска, административна и црковна власт и соработувал со колаборационистичките и квислингшките сили. Тој настојувал со полицискиот апарат, со воените команди и со административно-економскиот апарат, користејќи ги пропагандните и политичките мерки да го разбие внатрешното единство, да предизвика национално раздвојување во Македонија и со најстроги мерки, како што се: масовни стрелања, депортирање, раселување, уништување на духовната и на материјалната култура, да воведат општ страв и покорност и да го асимилира македонскиот народ т.е. да го избрише од списокот на постојните народи. Во военостратегиски поглед окупаторот се определил со бројни вооружени сили да ги држи под контрола виталните зони, цен-

на војска". Во Прогласот на ЦК КПМ од јуни 1943 г. пишува: "Создавајте ја македонската народноослободителна војска". Во Прогласот на Повременото на ЦК КПЈ од август 1943 г. се вели: "Народот, селаните, работниците, граѓаните, младината, обединети во народноослободителниот фронт и во своја македонска народноослободителна војска". Во Приговорот на АНОК јасно се истакнува дека обединувањето на Македонија може да се изврши само во една балканска федерација, а не во Југославија. На 6.5.1944 г. на заедничкиот состанок на Иницијативниот одбор за свикнување на АСНОМ и Главниот штаб на НОВ и ПОМ била избрана тричлена делегација во состав: Методија Андонов-Ченто, Мане Чучков и Кирил Петрушев со задача: "Да го испита, со врховното тело на Федеративна Југославија, во согласност со меѓународната положба, главниот проблем на македонската борба - прашањето за целосно обединета Македонија". На 24.6.1944 г. на островот Вис се одржал состанок на македонската делегација со највисокото воено и политичко раководство на Националниот комитет за ослободување на Југославија, предводено од Тито. По барањето на македонската делегација бил заземен единствен став дека: "Македонскиот народ ја искажува својата историска желба за обединување на сите негови делови", дека тоа е "негово национално право" и дека "тој стремиж останува како негово трајно барање". На Првото собрание на АСНОМ одржано на 2.8.1944 г. присуствувале делегати од трите делови на Македонија, што ја симболизирало волјата на македонскиот народ да се најде цел, слободен и обединет. Во Манифестот на АСНОМ била "про-

македонскиот народ јавно му се ветувало дека неговото обединување ќе било поддржано од сите останати народи на Југославија, на АВНОЈ и на јуначката народноослободителна војска на Југославија.

Во текот на НОАВ, особено на почетокот, македонскиот народ извршувал бројни задачи и бил активен фактор на невооружената борба. Невооружениот народ уште од навлегувањето на окупаторот почнал силен отпор, еднаков на вооружената борба. Борбата се состоела од разурнување мостови, пруги, запречување патешта и оневозможување да се одвива сообраќајот. Сместувањето на борците или ранетите по куките, исто така, е вид на невооружена борба. Во бројните пароли и написи се истакнувала желбата Македонија да биде ослободена и обединета. На 19.4.1941 г. при навлегувањето на бугарските единици во Струмица, Месниот комитет на КПЈ организирал масовни демонстрации со учество на неколку илјади граѓани, кои покрај другите, ги извикувале паролите "Да живее слободна Македонија", "Доле шпиони", и пееле македонски револуционерни песни. На 1.5.1941 г. во центарот на Скопје, на таканаречената дивизиска зграда, било истакнато македонско црвено знаме. Во текот на мај 1941 г. месните комитети во Прилеп, Битола, Скопје и во други градови организирале ослободување на видни патриоти од затворите, ги отворале државните магацини од кои стоката ја криеле во скривниците, се организирало криење на војници и на офицери од кралската југословенска војска, како и на македонски патриоти за да не одат во заробеништво. Народот ја спречувал и ја разоткривал активноста на пробугарските акциони комитети кои на-

стојувале да организираат свечени дочечи на бугарската "ослободителна" војска. И покрај најстрогите мерки на окупаторот, невооружениот народ, раководен од местните комитети, успеал во текот на првите четири месеци на окупацијата да собере и да складира поголемо количество оружје. Со тоа оружје биле вооружени првите партизански одреди. Најголемо влијание на окупаторот оставиле масовните демонстрации низ цела Македонија одржувани по повод денот на македонскиот народ - Илинден. Масовните форми на невооружена борба продолжиле во текот на НОАВ и паралелно се зголемувале со заострувањето на окупаторскиот терор. Формите на вооружена борба еволуирале од пониски кон повисоки, паралелно со форми-

даваат и релативно стабилно да ги одржуваат поголемите слободни територии, со елементите на новопоставената народна власт и новосоздадената држава.

Во тој период на војната се применувале и други облици на вооружена борба, но преовладувале партизанската тактика, а таа барала да се избегнуваат традиционалните фронтови, пасивните блокади на градовите, а од друга страна да се напаѓаат комуникациите, да се организираат заседи, препади, ненадејни удари, напади од заднина, ноќни дејства и дејства по тешки временски услови. Доследни во спроведувањето на разновидни борбени дејства по начелата на партизанската тактика во тој период на војната се остварени крупни оперативно-стратегиски цели: разгору-

со формирањето на првите крупни маневарски единици - баталјони и бригади на македонската војска. Периодот на комбиниран облик на вооружена борба се манифестира во комбинацијата на дејства од партизански и од фронтален облик и соодветни сили кои ги изведуваат истовремено и со меѓусебни посредни и непосредни содејства. Меѓутоа, во реалноста секогаш еден од нив бил помалку или повеќе изразен во еден или во друг облик во одделни краеве на земјата. Така како што нема "чисти" појавни облици на вооружена борба нема ниту "идеална" рамнотежа на партизански и на фронтални дејства, бидејќи тие меѓусебно се дополнуваат и прават целосно нова синтеза која се изразува во нов квалитет и во резултати на вкупните борбени дејства.

Во борбите и во боевите во рамките на операциите, покрај партизанската тактика, се применувала и оперативна вештина на маневарски фронтални дејства. Ги изведувале многубројни партизански одреди и нови баталјони и бригади, кои дејствувале надвор од операциите на покрупните единици. Основни карактеристики на комбиниран облик на вооружена борба, кои го одредуваат како посебен облик, се следните: изведување офанзивни операции од пошироки размери и различен степен; навлегување од оперативно-стратегиско значење на делови на војувалиштето кое го држел непријателот; силни удари по комуникациите и упориштата на противникот, на пример, при извлекувањето на германската група армии Е од Грција кон север; разбивање, отсекување, обиколување и уништување на посилни непријателски формации; покрај сè наведено се вршело истовремено и паралелно ширење и изведување на многубројни и разновидни тактички борбени дејства од партизански карактер во рамките на поголемите операции и самостојно на делови на војувалиштето кое го поседувал окупаторот. Фронталниот облик на вооружена борба преовладувал во завршните операции за ослободување на земјата. Во тоа време веќе биле формирани дивизиите и корпусите на македонската војска. Покрај цврсто воспоставениот фронт на кој, главно, дејствувале крупни формации, дивизии, корпуси и армии, овој облик подразбира и постоење на помали формации, кои изведувале партизански или комбинирани дејства во заднината на од окупаторот запоседнатата територија. Тоа значи дека во завршните операции биле формирани оперативно-стратегиски формации, односно дивизии и корпуси на македонската народноослободителна војска, кои во комбинација на трие облици на вооружена борба извршиле ослободување на земјата. Во класичните војни постоеле строги граници меѓу фронтот и заднината, воиштето и војувалиштата. Во текот на НОВ, сè до завршниот период на војната, целиот македонски простор бил истовремено и фронт и заднина, и воиште и војувалиште. Бидејќи окупаторот со помош на квислинзите и колаборационистите не бил во можност да ја контроли-

рањето на вооружените сили од помали кон поголеми воени формации. Во првиот период на војната преовладувал партизанскиот со одредени елементи на фронтален облик на вооружената војна. Во завршниот, најкусиот период на војната, преовладувал фронталниот со големо присуство на комбиниран и помала примена на партизански облик. Во најдолгиот период на војната т.е. од втората половина на 1943 г. до средината на 1944 г., доминирал комбинираниот облик на вооружена борба.

Партизанскиот облик на вооружена борба преовладувал до средината на 1943 г., кога биле формирани поголеми воени формации кои имале маневарски карактер, а сепак организациски биле хомогени и неспоредливо поквалитетни од партизанските одреди. Тие формации на Народноослободителната војска на Македонија биле способни за изведување, за тогашни услови, офанзивни операции од оператив-но и стратегиско значење, како и да соз-

вање или создавање услови за масовно проширување на востанието на целата територија на земјата; обезбедување континуитет на борбата во востанието и создавање услови за негово прераснување во народноослободителна војна; масовизирање и подигнување на квалитетот на партизанските вооружени формации и создавање услови за преминување на квалитетно нови облици на воено организирање и борбени дејства; создавање поголеми слободни територии со елементи на новото државно уредување. На тој начин, воедно биле создадени потребните предуслови за преминување на повисок степен на воено организирање и повисок, посложен комбиниран облик на вооружена борба. Примената на комбиниран облик на вооружена борба, а тоа значи истовремено изведување борбени дејства со примена на партизанска тактика и тактика и оперативна на фронтални операции, почнала во втората половина на 1943 г. Тоа се поклопува

ра целата македонска територија, тој бил принуден во почетниот период на војната постепено да се ограничува на контрола на градовите, комуникациите и поважните извори на богатство. Во вториот период на војната, иако повремено преземал крупни офанзивни операции, окупаторот во стратегиски размери се ориентирал на држење само на поголеми градови и поважни комуникации, а во третиот период дефинитивно поминал во дефанзива на фронтот и во одбрана на оние магистрални комуникации и големи градови кои биле битни за неговата стратегиска дефанзива и стратегиски маневри при извлекувањето на своите сили од македонското војувалиште. Македонскиот народ ја почнал борбата против фашизмот уште во 1940 година, веднаш по нападот на Италија врз Грција. Во грчката војска, главно, било мобилизирано населението од северозападната територија, односно од Егејскиот дел на Македонија. Покрај жртвите и загубите кои македонскиот народ ги имал во Грчко-италијанската војна, односно во Егејскиот дел на Македонија, на 5.11.1940 г. во бомбардирањето на Битола имало жртви и материјални штети и во Вардарскиот дел на Македонија. Всушност, тоа биле првите жртви предизвикани од фашистичките бомбардирања на територијата на Кралска Југославија. Според тоа, придонесот на македонскиот народ во победата над фашизмот не може да се согледува само од нападот на Вардарскиот дел на Македонија на 6 април, односно од навлегувањето на бугарската војска на 18.4.1941 г. Комплетното согледување бара целосна анализа на жртвите и на материјалните загуби во сите делови на Македонија, почнувајќи од 1940 г. до конечната победа над фашизмот во 1945 г. Придонесот на македонскиот народ во борбата против фашистичките сили и нивните сојузници почнал со појавата на националноослободителното движење, кое уште од почетокот на војната се вклучило во антифашистичката коалиција. Поради тоа, македонското националноослободително движење било прифатено како рамноправно во рамките на антихитлеровската коалиција, а македонскиот народ прв пат во својата повеќевековна борба за слобода, се здобил со сојузници и меѓу нив бил признат за рамноправен. Македонскиот народ и раководството на НОД ги разоткриле и ги отфрлиле сите обиди за формирање профашистичка политичка творба и квислингшка влада во Македонија, што сигурно би предизвикала граѓанска војна од пошироки размери со трагични последици. Македонскиот народ, иако поделен и раководен од три центри, успеал да крене вооружено востание и да ја развие војната на целата етничка територија на Македонија. Поради тоа, во задушувањето на борбата на македонскиот народ земјите на Оската морале да ангажираат бројни сили. На почетокот на војната, односно од април 1941 г. до средината на 1943 г., во Вардарскиот дел на Македонија биле ангажирани Петтата бугарска армија во состав од две дивизии и бројна жандармериска сила, една италијанска дивизи-

ја, еден германски полк и бројни балистички, квислингшки и колаборационистички сили. Во Егејскиот дел на Македонија биле ангажирани еден бугарски корпус, една германска и една италијанска дивизија. Сите овие сили не успеале да го задушат востанието на македонскиот народ, кое добивало сè поголем замав и се ширело во сите краеве. Во средината на 1943 г. во германските планови територијата на Македонија била прогласена за простор од стратегиско значење, поради претпоставките дека западните сојузници ќе се истоварат на Балканскиот Полуостров. Од тие причини, по наредба на Хитлер биле зголемени и воените ефективи. Во Вардарскиот дел на Македонија, Бугарија испратила уште 1 дивизија (17.) и 2 полка од 29. дивизија, 2 баталјона за обезбедување на железничко-патните правци и бројна жандармерија. Вкупно, во Вардарскиот дел на Македонија, во 1944 г. имало околу четири бугарски дивизии. По капитулацијата на Италија пристигнале две германски дивизии и се зголемиле балистичките сили на околу 15.000 луѓе. Во Егејскиот дел на Македонија бугарската влада ангажираа четири дивизии, а Германците испратиле уште 2 дивизии. Вкупно, на етничката територија на Македонија во втората половина на 1943 г. и во текот на 1944 г., биле ангажирани 8 бугарски, 4 германски и 1 балистичка дивизија и повеќе самостојни и специјални бугарски, германски, квислингшки и колаборационистички сили. Нивното ангажирање против македонската војска претставувало силен придонес во победата над фашизмот, особено од аспект што тие сили можеле да бидат ангажирани на некој друг фронт. Покрај овие сили, во јужниот дел на Грција била испратена германската група армии Е во состав од околу 400.000 луѓе. Без оглед на бројните сили и на нивните обиди да ја задушат борбата на македонскиот народ, токму во тој период македонската војска ги презела најзначајните операции: офанзивата на Караџова, Фебруарскиот поход, Пролетната офанзива и завршните операции за ослободување на Македонија. Особено успешни биле завршните операции. Во средината на 1944 г. македонската војска успеала за неколку седмици да го одложи повлекувањето на ГАЕ кон Белград и да ја принуди германската команда повлекувањето да го изврши преку Косово и албанските планини, при што дел од тешкото оружје Германците морале сами да го уништат. Придонесот на македонската војска во овој период суштински влијаел на натамошните борби на ГАЕ, особено на нејзиното ангажирање на југословенскиот фронт. Во текот на четиригодишното војување против фашистичките окупатори, истовремено поднесувајќи ги сите последици на геноцидната политика, македонскиот народ го втемелил својот придонес во конечната победа над фашизмот, борејќи се на различни начини, при што претрпел огромни материјални загуби и човечки жртви. Со потпишувањето на Спогодбата Кладиус-Попов бугарската Влада се обврзала да обезбеди работна сила за рудниците во Македонија, кои биле под упра-

ва на Германците. За тие потреби било ангажирано месното население. Само во 1942 г. во 700 македонски претпријатија, кои работеле за германски потреби, на присилна работа биле ангажирани 14.000 луѓе. Освен во месните претпријатија се вршела интернација на македонското население во Германија, Италија и во Бугарија, и тоа по групи (работни дружини). Во Германија и Италија биле упатени 19.000 луѓе, а во Бугарија 25.000, па со наведените 14.000 ангажирани во македонските претпријатија, вкупно 58.000 лица од Македонија биле во интернација. Многумина никогаш не се вратиле.

Покрај интернацијата, бугарската окупаторска власт вршела масовни иселувања на населението. Почнала со иселувањето на Србите колонизирани во 1918 г., а до декември 1941 г. иселиле 26.451 Србин, со цел да се создаде чиста "бугарска етничка територија". Потоа ги иселувала семејствата на македонските комунисти и семејствата на оние регрути кои не се јавиле на повик да служат во бугарската окупаторска армија. По различни основи само до март 1942 г. од Македонија иселила 56.000 лица. Само низ скопскиот затвор "Идризово" во текот на окупацијата минале 8.000 затвореници, од кои 500 жени. Поради непокорноста македонското население било упатувано во разни фашистички концентрациони логори. На почетокот на 1941 г. ги упатувале во концентрациониот логор "Гонда вода" во Бугарија. Таму биле депортирани околу 1.130 Македонци. Во логорот "Св. Никола" ги депортирале жените. Од 1.450 жени депортирани од Југославија најголем број биле Македонки. Безвластие и самоволие над македонскиот народ, во согласност со фашистичката регулатива, спроведувале и највисоките правни институции - Касациониот суд во Софија и Воениот суд во Скопје. Во Македонија бил формиран и Прек воен суд, кој бил подвижен. Вкупниот број загинати од Македонија во текот на Втората светска војна изнесува околу 31.000 лица, вклучувајќи ги тука и повеќе од 7.000 македонски Евреи, кои во 1943 г. биле депортирани во концентрациониот логор во Треблинка, Полска. Овие податоци не се целосни со оглед на тоа дека не располагаме со бројот на загинатите Македонци во Егејскиот и во Пиринскиот дел на Македонија.

Во првите две продолженија од фелтонот "Од античка до современа македонска историја", користени се материјали и извадоци од двете книги на проф. д-р Наде Проева "Студии за античките Македонци", Скопје 1997 и "Историја на Аргеадите", Скопје 2004.

Во следниот број ексклузивен фелтон за манастирите во Македонија

(крај)